

УДК: 008 + 7.067

Сергій УСТИНОВ,

 кандидат технічних наук, професор кафедри
 художніх виробів з дерева та металу
 КДІДПМ ім. М. Бойчука

ТРАДИЦІЙНЕ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО В СИСТЕМІ НАРОДНОЇ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У статті розглядається функціонування традиційного декоративно-ужиткового мистецтва в сучасних умовах. Сьогоднішня потреба переосмисленого ставлення до мистецтва і народної художньої культури в цілому. Особлива увага приділяється співвідношенню традиційної народної культури і масової культури в умовах глобалізації.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, народна художня культура, масова культура, традиція, глобалізація.

В статье рассматривается функционирование традиционного декоративно-прикладного искусства в современных условиях. Сегодняшняя ситуация требует переосмысленного отношения к искусству и народной художественной культуре в целом. Особое внимание уделяется соотношению традиционной народной культуры и массовой культуры в условиях глобализации.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, народная художественная культура, массовая культура, традиция, глобализация.

The article deals with functioning of the traditional decorative and applied art in modern conditions. The current situation requires a rethinking of the relationship of art and folk art culture as a whole. Particular attention is paid to the relationship of traditional folk culture and mass culture in conditions of globalization.

Key words: decorative and applied arts, folk art culture, mass culture, tradition, globalization.

Сучасний стан українського суспільства в усіх сферах громадського життя характеризується суперечливими процесами, які потребують виваженого теоретичного аналізу, опису стану і тенденцій подальшого розвитку.

Загальновідомо, що особлива роль у взаєморозумінні різних народів належить мистецтву, яке містить загальнолюдські й національні цінності та століттями перевіреним досвід виховання. Мистецтво, як частина етнічної й загальнолюдської культури, нерозривно пов'язане із процесами, що відбуваються в суспільстві, і служить одним із проявів етнокультурної свідомості особистості, чинником, що визначає коло її цінностей.

Велика кількість сучасних наукових досліджень присвячена актуальним темам етнокультурної культури: самобутнім традиціям; проблемам збереження промислів, фольклору, народної музики; включенню етнокультурного компонента в систему освіти на всіх її рівнях і т.д.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво – невід'ємна складова культури людства, в основі якої лежать давня традиція й сучасні підходи, розвиток же здійснюється через їхню постійну взаємодію. Незважаючи на деякі відмінності, мистецтво народів і національностей проходить приблизно однакокий шлях розвитку й залежить від історії на-

роду, його культових і релігійних поглядів, взаємодій з іншими народами, що проживають на прилеглий території. Декоративно-ужиткове мистецтво несе в собі сукупність національних ознак, які, будучи традиційними, ніби зігрівають твори, пробуджують у глядачеві яскраво забарвлені почуття та емоції. Національне в художньому образі здебільшого пов'язане з особистими почуттями людини, її індивідуальними переживаннями. Сучасний стиль життя міняє саму людину та її ставлення до мистецтва і народної художньої культури в цілому: людина починає усе більше замислюватися про самоідентифікацію й особистісне вираження. Це необхідно, щоб не втратити себе в умовах глобалізації й інформатизації. Цим обумовлена актуальність даного дослідження.

Темі традиційного ужиткового мистецтва присвячена значна кількість досліджень у зарубіжній та вітчизняній науці. Цією проблематикою займалися М. Селівачов, М. Некрасова, Н. Смирнова, М. Спірина, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва. Однак, виклики сьогодення потребують нових підходів до розгляду як ужиткового мистецтва зокрема, так і народної художньої культури в цілому.

Метою даної статті є виявлення особливостей сучасного функціонування декоративно-ужиткового мистецтва в системі народної культури в умовах глобалізації.

У культурі сучасного соціуму мистецтво поступилося своєю провідною роллю науці та техніці. Зосередження в художній творчості концентрованого досвіду поколінь, суті людських відносин, думок і почуттів, втілення в ній ідеалу прекрасного, доброго спонукають людину духовно зростати, вчать творити добро, пробуджують і розвивають її кращі здатності й творчі сили. У процесі розвитку традиційного ужиткового мистецтва закладалися основи науки, підприємництва, мистецтва, педагогіки тощо. Таке мистецтво певного народу, яке відбиває специфіку його історичного розвитку, варто розглядати як динамічну даність, що цементує конкретне співтовариство і надає його існуванню визначеності та стійкості.

Фахівці, відзначаючи глибoku традиційність народного мистецтва, підкреслюють, що «це не прояв консерватизму, а жива й органічна наступність, коли кожне нове покоління засвоює спадщину попереднього не за

інерцією, а через щирі, неупереджені спонукання, від минулого, уже зробленого народом раніше, береться лише зрозуміле, що відповідає сьогodнішнім думкам і почуттям, що викликає інтерес і спонукає до творчості» [8, с. 67].

Таким чином, традиції в галузі народного декоративно-ужиткового мистецтва, що є складовою частиною загальнолюдської культури, – не мертва схема, не установлені раз і назавжди правила. Вони змінюються з вимогами часу. Наступному поколінню передається тільки те, що життєве, прогресивне і сприяє подальшому розвитку суспільства. Саме цим можна пояснити зникнення цілих галузей художньої творчості, що не знайшли застосування у мінливому житті. При перегляді типажу певного виду народного декоративно-ужиткового мистецтва у здобутках різних майстрів з'ясовується, що існує відповідний канон, який їх об'єднує. Знайдений ще у давнину, він обумовлений властивостями самого матеріалу, високою технологічністю, граничним лаконізмом й узагальненістю. Взаємозв'язок канону і живої творчості майстрів виражає одну з форм єдності традиційного й індивідуального в народному мистецтві, що полегшує вирішення конкретних художніх завдань, наділяючи твори традиційними рисами, не заважаючи безпосередньо творчості.

Найчастіше для визначення суті декоративно-ужиткового мистецтва використовується назва – народне мистецтво, адже декоративно-ужиткове мистецтво – це мистецтво широких мас, що виникло у процесі трудової діяльності народу і нерозривно пов'язане з його життям і побутом [5, с. 33]. У наш час народне декоративне мистецтво розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції – пізнавальну, комунікативну, естетичну та ін. На сучасному етапі життя декоративно-ужиткове мистецтво збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання, його змістовна краса потрібна людині, а його художньо-культурна, естетична цінність постійно зростає.

У суспільстві постійно йде пошук шляхів відтворення культурних традицій у побуті й у народній свідомості. Традиційні форми фольклору варіюються, оновлюються, що надає фольклорним творам другого життя,

тому що вони відповідають новим естетичним, етичним і моральним цінностям сучасного суспільства. Сьогодні існують різні точки зору на методи й способи збереження сільської традиції в місті. Індустріалізація й урбанізація всюди створюють нові економічні умови, в які не укладається традиційний фольклор, викликають народження нових видів побутової музики, форм її виконання, соціального середовища її поширення. Тому необхідно поглянути на всі форми народної художньої культури як на єдину структуру, в якій усе взаємозалежно, взаємообумовлене.

На сьогодні у суспільстві намітилися шляхи розвитку народної художньої культури. Розробляються програми збереження й розвитку народної художньої культури. Низка установ культури включена у реалізацію таких програм. Помітно розширюється структура дитячих установ культури й освіти, що займаються проблемами спадкоємності фольклору на рівні навчальних закладів середньої й вищої ланки. Відкриваються відділення, кафедри теорії та історії народної художньої культури. Проте, є ще невирішені проблеми, пов'язані з відновленням наступності, з однобічним захопленням архаїкою, із зайвою модернізацією народної творчості в різних її обробках і стилізаціях, що призводять до втрати національної своєрідності, проблеми етнохудожньої освіти й проблеми національно-етнічного відродження культури народу.

На початку ХХ століття в теорію гуманітарної науки увійшло поняття народного мистецтва – як минулого, селянського минулого. Нове протиставлялося традиції, як чомусь ворожому. Мистецтвознавством народне мистецтво тільки починало вивчатися, тому застосовувалася методологія етнографії, для якої народне мистецтво – тільки ремесло, позбавлене образного творчого начала. Тієї ж методології дотримувалася фольклористика, що не визнає художній образ у поетичній творчості. Фактично народне мистецтво виводилося з культури сучасної. Така установка увійшла в практику – художню, в освіту, в культурну політику, просвітництво, що санкціонувалося ідеологією, і на що була спрямована відомча наука.

Історичні, політичні й культурні зміни в Україні початку ХХІ століття, здавалося б, повинні були повернути розуміння народно-

го мистецтва в його істинному смислі й значенні – як духовної культури народів і народностей, що населяють нашу країну. Однак усе в цій сфері почало відбуватися й продовжує відбуватися інакше. Як відмічає український науковець Т. Князева, поняття «народне мистецтво» у культурній політиці та управлінні не тільки не затвердилося, але остаточно зникло. Незважаючи на те, що народні художні промисли, звільнені від планової валової економіки, і такі, що ще не потрапили в тента ринку, дали небувале, яскраве, дивне піднесення мистецтва. Водночас до понять «аматорська» і «народна творчість» додалося ще більш широке поняття – «масова культура», і знову в помилковому значенні народного, як підміна понять «народне мистецтво», «народна культура» [3, с. 90]. Підмінюючи поняттями «самодіяльна творчість», «масова культура» глибинний зміст поняття «народне мистецтво», як світогляд, сучасна псевдокультурологія ігнорує не тільки історію, але й життєві реалії сучасної України.

Новий етап в історії народного мистецтва ознаменований його затребуваністю як духовної культури. Його головна функція – духовна. Відповідно й місце в сучасній культурі. Важливо розуміти й інше: носій традиції тепер не тільки селянин, мешканець села, а й художник або майстер, переважно – городянин, що вносить виправлення в теорію, яке не дозволяє народне мистецтво ототожнювати винятково тільки із селянською творчістю. Однак, це аж ніяк не означає, що народне мистецтво втратило колективне начало у творчості, розсипалося на різноманіття індивідуальностей, необмежене у сваволі кожного. Індивідуально-особливе тим часом зберігається, розвиваючи колективно-загальне, проявляючи себе як тип творчості органічної культури. Завдяки школам традиції, народне мистецтво функціонує як цілісна система, розвивається за своїми законами, відтворює свій образ світу. І це – нове, що визначилося зі змінами в житті країни, дозволило народному мистецтву стати самим собою. Індивідуальне начало, завжди важливе в динаміці розвитку, тепер набуло своєї авторської значущості та визначеності [6, с.82].

Як вже відзначалося, частиною сьогоднішньої глобалізації є масова культура. Не підлягає сумніву, що всі скарги на згладжування етнічної самобутності (яка є основою

умовою існування як ужиткового мистецтва зокрема, так і народної художньої культури загалом) й втрату історичної пам'яті звернені, в основному, до масової культури. Масова культура, перетворившись у провідний елемент системи сучасної культури, серйозно деформує історичну й культурну пам'ять багатьох етносів [10, с. 12]. Можна визнати безперечним той факт, що глобалізація й масова культура є найсильнішим випробуванням для народної культури. З одного боку, спостерігаємо як сучасна масова культура «розмиває» етнічність, впливаючи на свідомість, систему цінностей, особливості поведінки й способу життя багатьох людей. З іншого боку, як протидія масовій культурі, сучасна людина прагне відродити культурний вигляд і цілісність етносу до якого вона належить. У таких умовах складається проблема збереження й розвитку етнокультур у контексті глобалізації й масової культури. При цьому необхідно враховувати, що в сучасному суспільстві масова культура стає головним механізмом соціалізації й інкультурації (а не традиція, як в етнокультурі) і починає виконувати адаптивні-рекреаційні ціннісно-сміслові функції, такі, як зняття нервово-психологічної напруги через розважальність, видовищність, доступність [4, с. 60].

Україна має унікальний досвід збереження, відродження й розвитку різних видів традиційного мистецтва. Історія сучасного суспільства не знає у своєму розвитку жодного періоду або етапу, де б не виявлявся вплив традиційної культури (мистецтва). Серед сучасних дослідників має певне поширення точка зору, що «намагатися поживавити забуті звичаї давно минулих днів» – означає закликати не до підйому, а до занепаду культурного рівня країни. Ще в 1989 р. О. Панарін писав: «Народ, що розтратив свою культурну спадщину, не в змозі зберегти ні середовище перебування, ні свою політичну незалежність, ні свою самобутність» [7, с. 175]. Нинішня соціокультурна практика України й країн Євразії показує можливості застосування традиційного мистецтва в економічній, політичній, творчій життєдіяльності. Саме традиційні національні культури здатні дати своє неповторне й узагальнююче бачення спільного світу людства. Дотепер розмаїтість культур є джерелом творчих здібностей людства й підставою взаємоповаги різних народів. У зв'яз-

ку цим феномен традиційної культури здобуває доленосного значення. Традиційне ужиткове мистецтво може служити джерелом збереження й підйому регіональних, господарських, суспільно-побутових, культурних потенціалів суспільства, держави, людини [11].

Традиційна культура надзвичайно важлива для процесу подолання розбалансованості соціального простору. Від вирішення цієї проблеми сучасного людства багато в чому залежать темпи соціального прогресу, його ціннісні орієнтації й духовна еволюція. В економічних, політичних і соціокультурних глобалізаційних процесах найважливіше місце займає людина «як цілісна єдність природи й суспільства» [1, с. 6]. Незважаючи ні на що, і в ході таких процесів людина зберігає «єдність «тіла» (природи), душі (національного характеру) і духу (складу мислення, типу логіки) [2, с. 6]. Традиційна культура здатна живити своїми життєдайними силами всі соціокультурні, економічні й інші процеси, проникаючи попутно й у процеси політичні. У ній головною діючою особою є людина, що переживає сьогодні серйозну антропологічну кризу. Традиційне ужиткове мистецтво допомагає людині зберігати себе в сучасному процесі динамічних соціальних змін.

На думку Н. Смирнової, в епоху постмодерна з його розвиненими глобалістичними рисами народне декоративно-ужиткове мистецтво буде розвиватися в декількох напрямках. Перший напрям – художня творчість у рідчій народного декоративно-ужиткового мистецтва – дозволить при використанні традиційних форм (творчість, не вичленована з етнографічного середовища; творчість одиничних народних майстрів; народні промисли, що розвиваються стихійно, завдяки ініціативі одного або декількох майстрів; функціонування народних промислів за принципом промислового виробництва) зберегти джерела народного декоративно-ужиткового мистецтва, здійснити творчі знахідки в колориті, композиції, своєрідні технологічні прийоми. Однак даний напрям існування народного декоративно-ужиткового мистецтва при всій своїй значущості вже не може задовольнити потреби сучасного суспільства, яке розвивається, тому що в цьому випадку спілкування з народною культурою в основній масі людей носить споглядальний характер. Взаємодія з народною культурою

відбувається тільки в того, хто безпосередньо в ній існує й творить [9].

Другий напрям, що відкрився в епоху глобалізації перед народним декоративно-ужитковим мистецтвом як частиною культури, – використання народного декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні людини як представника етносу, країни й мультикультурного світу. Необхідність міжкультурного діалогу дозволить здобути бачення загального, особливого й часткового в культурі різноманітних народів, творчо переосмислити й інноваційно використати їх в особистих культурних практиках. Тут можна припустити, що декоративно-ужиткове мистецтво рідного народу перебуває в «ядрі» культурної самобутності особистості, навколо якого розташовуються «шари» культурних взаємодій, інноваційної творчості.

Наступним напрямом є активне використання народного декоративно-ужиткового мистецтва, народної культури у формуванні людини в особистісному й професійному плані. Використання народного декоративно-ужиткового мистецтва в людинотворчості дозволить вирішити питання самоідентифікації, особистісного становлення, професіогенези особистості.

Оволодіння народним декоративно-ужитковим мистецтвом різних народів приведе до глибокого розуміння їхньої національної розмаїтості й особливостей, що створить умови для формування надалі толерантної свідомості як чинника стабільності й соціальної рівноваги. Таким чином, виділяється ще один напрям – формування толерантної свідомості особистості через оволодіння декоративно-ужитковим мистецтвом різних народів як чинником стабільності й соціальної рівноваги [9].

Протягом розвитку світової культури декоративно-ужиткове мистецтво було різним за змістом і художньою цінністю. Його особливе значення як частини народної художньої культури розкривається в епоху постмодерну, що свідчить про необхідність перегляду ролі цього феномена в освітніх і культурних процесах сучасного суспільства.

Для розробки нових принципів стратегії стійкого розвитку світу потрібно вирішен-

ня цілої низки наукових і практичних завдань, серед яких особливе місце займає проблема, пов'язана з формуванням нового типу мислення, нової культури й нової людини, здатної відповісти на виклики XXI століття. У цьому аспекті народна культура містить зразок ідеальної досконалої особистості, яку вирізняє висока моральність, духовне й фізичне здоров'я і яка має високий рівень самосвідомості, що конче потрібно в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гачев Г.Д. Наука и национальные культуры (гуманитарный комментарий к естествознанию) / Г. Гачев. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1992. – 320 с.
2. Каган М.С., Холостова Т.В. Культура – философия – искусство (Диалог) (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Эстетика»; № 2) / М. Каган, Т. Холостова. – М.: Знание, 1988. – 64 с.
3. Князева Т.М. Роль народного мистецтва у втіленні й формуванні етнічної ідентичності в умовах глобалізації / Т. Князева // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К.: Міленіум, 2012. – № 4. – С. 89 – 92.
4. Князева Т.М. Сучасні трансформаційні процеси етнічної культури в умовах глобалізації / Т. Князева // Питання культурології: Зб.наук. праць. Вип. 28 / Київський національний університет культури і мистецтв. – К.: КНУКіМ, 2012. – С. 57 – 62.
5. Мамчур Н.С. Народне декоративно-прикладне мистецтво як засіб виховання естетичних смаків студентської молоді / Н. Мамчур // Педагогічний альманах: збірник наукових праць. Вип. 5 / Південноукр. регіон. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Херсон, 2010. – С. 31–35.
6. Некрасова М.А. Формирование новой парадигмы теории народного искусства. Ключевые понятия / М.А. Некрасова // Народное искусство России в современной культуре. – М., 2003. – С.78–98.
7. Панарин А.С. Стиль «ретро» в идеологии и политике (Критические очерки французского неоконсерватизма) / А. Панарин. – М.: Мысль, 1989. – 222 с.
8. Разина Т. М. Русское народное творчество /Т.М. Разина. – М., 1970. – 252 с.